

HOOFDSTUK 11

DE VEILIGHEIDSUTOPIE VOORBIJ?

Over geborgenheid en valse vrijheid

Marc Schuilenburg

Inleiding

In *De veiligheidsutopie*, het boek waarmee Hans Boutellier in 2002 doorbrak naar een groot lezerspubliek, beschrijft hij op fraaie wijze het onbehagen van de moderne mens. Dit onbehagen komt op het volgende neer. De moderne mens wil vrij zijn om zijn eigen leven in te richten. Die vrijheid vindt de mens prettig, want ze geeft hem de mogelijkheid tot zelfexpressie, ontplooiing en experiment. Tegelijk bevalt die vrijheid hem niet, want een volledige vrijheid betekent ook geen zekerheid en veiligheid. Niemand die hem beschermt of helpt. Die spanning tussen vrijheid en veiligheid zit volgens Boutellier opgesloten in het moderne leven. Hij noemt dit de veiligheidsutopie. Vrijheid en veiligheid zijn daarin twee kanten van dezelfde medaille. Een samenleving met aandacht voor vrijheid genereert namelijk een grote veiligheidsbehoefte en stuit daarmee op de paradox dat om die vrijheid te vieren, ze beteugeld moet worden.

Directe aanleiding voor het schrijven van *De veiligheidsutopie* was de forse stijging van criminaliteit in de westerse samenleving. 'In het criminaliteitsprobleem is de veiligheidsutopie het meest concreet verankerd', noteert Boutellier (2002: 159). Aan het begin van de jaren 2000 bereikt de geregistreerde criminaliteit in Nederland een nieuwe piek. Zo stijgt de criminaliteit van 130.000 in 1960 tot ruim 1,2 miljoen geregistreerde misdrijven in 2001. Veel plekken in de samenleving bieden hierdoor geen vanzelfsprekende veiligheid meer. In tal van buurten in de grote steden leiden drugspannen tot veel overlast en wordt er meer

ingebroken dan elders. De overheid bezuinigt op sociale voorzieningen en ontmoetingsplekken als buurthuizen en bibliotheken. Burgers zijn bezorgd over de wijze waarop de samenleving zich ontwikkelt en voelen zich in toenemende mate onveilig, wat blijkt uit de groeiende angst om slachtoffer van criminaliteit te worden. Dit voedt het maatschappelijke gevoel van onbehagen en verdeeldheid onder de Nederlandse bevolking. Immers, er is sprake van een algemene, langdurige stijging van criminaliteit en het einde van die stijging is nog lang niet in zicht.

Het is alweer zeventien jaar geleden dat *De veiligheidsutopie* in eerste druk verscheen. Het boek leidde tot jubelende recensies in de pers. *NRC Handelsblad* had het over 'een langgerekte aha-erlebnis'. Martin Sommer schreef in *de Volkskrant* over 'een briljante diagnose van de samenleving'. In de afgelopen jaren is er echter veel veranderd in de Nederlandse samenleving en de manier waarop met criminaliteit wordt omgegaan. De meest opvallende verandering is dat de geregistreerde criminaliteit sinds 2002 niet meer stijgt. Ze is juist spectaculair gedaald. Met zo'n 30 procent. Die daling gaat op voor bijna alle typen misdrijven. Van diefstal tot woninginbraak en van overvallen tot vernielingen. Inmiddels bevindt het aantal geregistreerde misdrijven zich op het laagste punt in bijna veertig jaar. Voeg daarbij dat ook steeds minder personen zich onveilig voelen, en je hebt een volledig ander plaatje dan bij het verschijnen van *De veiligheidsutopie*. Een passende gelegenheid dus om de conclusies van Boutelliers magnum opus opnieuw tegen het licht te houden.

Het navolgende begint met een samenvatting van de inzichten van *De veiligheidsutopie*. Dit wordt gevolgd door een overzicht van wat de belangrijkste veranderingen zijn na 2002 op het gebied van de criminaliteitsaanpak en wat die veranderingen betekenen voor onze verhouding tot criminaliteit. Ik richt me hierin op de stedelijke openbare ruimte, de plek waar vrijelijk en luidruchtig uiting wordt gegeven aan het menselijk drama, in de meest ruime betekenis van het woord. Uit de analyse van de inrichting van de stedelijke openbare ruimte zal ik proberen af te leiden wat dit betekent voor de conclusie van *De veiligheidsutopie*, namelijk dat we zowel een maximale vrijheid als een maximale veiligheid willen.

Een veilige vrijheid

Op het omslag van *De veiligheidsutopie* staat een bungeejumper afgebeeld, het symbool van de moderne tijd. De bungeejumper maakt de sprong in het diepe, maar wil toch worden beschermd door het elastiek aan zijn voeten. Zie hier de centrale stelling van Boutelliers boek: het verlangen dat vrijheid en veiligheid volledig samenvallen. Boutellier spreekt in dit verband van een utopisch verlangen, 'het vermogen tot reflectie over het niet-bestaande' (2002: 45). Opvallend: hij definieert utopie niet in klassiek politieke termen, die van het communisme bijvoorbeeld, dat de gelijkheid van alle mensen verkondigt. Dit expliciete utopische verlangen hebben we, zo meent Boutellier, achter ons gelaten. Daarbij gaat hij eraan voorbij dat het huidige neoliberalisme, een onderwerp dat in het oeuvre van Boutellier bijna niet aan bod komt, toch een duidelijk utopisch ideaal heeft van markt en strijd, wat breed wordt uitgedragen door economen, denktanks, opiniemakers en politieke partijen. Daarentegen vat Boutellier de term 'utopie' in psychologische zin op, als het impliciete verlangen dat achter handelingen en beweringen van personen schuilgaat. Dit verlangen staat in onze tijd in het teken van veiligheid. Tegelijk is het een onmogelijk verlangen omdat vrijheid en veiligheid nooit volledig kunnen samenvallen.

Aan de hand van verschillende casussen beschrijft Boutellier hoe we voortdurend bezig zijn met het bezweren van de risico's die samengaan met onze wil tot veilige vrijheid. Het massale aanbod van pornografie is een van de meest in het oog springende voorbeelden hiervan. Door het internet is het opzoeken en bekijken van porno veel gemakkelijker geworden. De laatste decennia heeft pornografie ook een veel bredere acceptatie in de samenleving gekregen. Pornografie zou een bevrijding zijn van vastgeroeste conventies en een verkenning van de grenzen van het seksueel fatsoen. Toch willen we niet dat pornografie tot onschuldige slachtoffers leidt, bijvoorbeeld in het geval van pedofilie en kinderporno. Bij pedofilie en kinderporno verdwijnen alle legitimeringen van de vrije moraal. De bescherming van het kind als slachtoffer van de seksuele vrijheid is van fundamenteeler belang. De centrale positie van het slachtoffer en de roep om meer veiligheid keren ook terug in de casus van de stille marsen waarbij personen massaal de straat opgaan om gewelddadige gebeurtenissen te herdenken. Denk bijvoorbeeld aan de stille mars in Amsterdam ter nagedachtenis aan

de dood van Joes Kloppenburg en die in Brussel naar aanleiding van de Dutroux-affaire. Bijzonder aan deze stille tochten waar duizenden personen aan deelnemen, is dat de deelnemers niet pleiten voor zwaardere straffen voor de daders. Het draait hierbij vooral om empathie met het slachtoffer en de nabestaanden. In dat opzicht zijn de herdenkingen te zien als morele bewegingen, zo stelt Boutellier, die eerder normatieve dan politieke pretenties hebben.

Niet God, ook niet de natie en de arbeidersklasse, zelfs niet de gemeenschap, maar het slachtoffer is volgens Boutellier de centrale figuur van de moderne tijd. Hij bouwt hiermee voort op zijn werk *Solidariteit en slachtofferschap* uit 1993, waarin hij de ontwikkeling schetst richting een victimalisering van de moraal. Hierbij onderscheidt hij verschillende vormen van slachtofferschap, waaronder het calculerende slachtoffer dat uit is op geldelijk gewin en het wrekende slachtoffer dat wraak wil op de dader. In de veiligheidsutopie draait het vooral om het geëmancipeerde slachtoffer, een slachtoffer dat wordt gedreven door wraak, maar wiens wraak niet mateloos is, eerder verzoenend. Dit slachtoffer activeert de veiligheidsbehoefte in onze samenleving. Dat is niet zonder risico. Wanneer het slachtoffer scherprechter wordt, leidt dit tot een grotere veiligheidsbehoefte met als gevaar een represievere overheidspolitiek van straf en controle. Boutellier spreekt in dit verband van de urgente functie van het strafrecht, dat veel meer een sturende functie heeft dan een controlerende functie en in dienst staat van een dominante staat.

De vraag is of de door Boutellier geschetste ontwikkelingen nog steeds actueel zijn. Is het nog relevant te denken in termen van een voortdurende spanning tussen maximale vrijheid en maximale veiligheid? En wat betekent de daling van criminaliteit voor onze behoefte aan veiligheid? Wordt die behoefte hierdoor ook minder en, zo ja, is er dan nog sprake van een veiligheidsutopie in de strikte zin van het woord? Ter beantwoording van deze vragen richt ik me op de stedelijke openbare ruimte, een thema dat herhaaldelijk in het werk van Boutellier opduikt (zie bijv. Boutellier et al. 2009). Met de aanslag in Utrecht van 18 maart dit jaar staat dit onderwerp ook opnieuw in de landelijke belangstelling. Op die dag werd Nederland rond 10.50 uur opgeschrikt door een schietincident in een sneltram op het 24 Oktoberplein in Utrecht. Hierbij kwamen vier mensen om het leven, acht anderen raakten gewond.

Een plek van hoop

De aanslag in Utrecht maakt pijnlijk duidelijk dat de openbare ruimte een plek is waar, in de woorden van Lodewijk Brunt in zijn boek *Stad*, ‘de zonnige, schitterende kanten van het bestaan en de schaduwzijden zich tegelijkertijd manifesteren’ (1996: 9). Je kunt ook zeggen dat het een plek is waar personen elkaar in vrijheid ontmoeten en waar het ook flink kan botsen. Dit keert terug in de klassieke betekenis van een ‘goede’ openbare ruimte. In een ‘goede’ openbare ruimte zijn verschillende bevolkingsgroepen aanwezig en ontmoeten vreemden elkaar. Dit wordt publiek domein genoemd, een deftig woord voor de wisselwerking tussen enerzijds een stedelijke ruimte en anderzijds het sociale of culturele gebruik dat personen ervan maken. Volgens de filosofe Hannah Arendt is het delen en verschillen van mening met andere personen het belangrijkste kenmerk van het publieke domein. In *Vita Activa* schrijft ze: ‘De werkelijkheid van het publieke domein berust op het gelijktijdig “er zijn” van de ontelbare perspectieven en aspecten waarin de gemeenschappelijke wereld zich manifesteert, en die nooit met een gemeenschappelijke maatstaf kunnen worden gemeten of onder een gelijke noemer zijn te brengen’ (1994: 65).

Op het eerste gezicht hoort de vrijheid bij de grote stad. Zo stelt de Amerikaanse socioloog Peter Berger (1977) dat de stad de levende gestalte is van een vitale menselijke vrijheid. ‘Het is een plek van hoop’, aldus de nieuwe burgemeester van Amsterdam in haar nieuwjaarsboodschap van 2019. ‘Hoop’, zegt Femke Halsema met schrijfster Rebecca Solnit, ‘is het omarmen van het onbekende’. Toch staat de stad van oorsprong ook bekend als een citadel, als een fortificatie tegen aanvallen van buitenaf. Diepe grachten en dikke muren zijn hiervan de illustratie. Er zijn veel geschiedenissen te schrijven over de spanning tussen beide kanten, vrijheid en veiligheid, maar feit is dat sinds de bloedige aanslagen in New York in 2001 de nadruk op veiligheid zich sterker manifesteert dan voorheen. De schaal waarop dit gebeurt, kan moeilijk worden overschat. Uit angst voor terroristische aanslagen worden steeds meer gebieden gedefinieerd vanuit het begrip ‘veiligheid’ (gezin, zorg, school, verenigingsleven) en worden veiligheidstechnieken ook op steeds ruimere schaal toegepast. Zo staat de stedelijke openbare ruimte bol van bewakingscamera’s, poortjessystemen en trackingsapparatuur die de kans op een aanslag

moeten verkleinen (Graham 2010). Tegelijk is een steeds groter aantal handhavers actief dat ons moet beschermen tegen terroristische dreigingen, van militairen tot particuliere beveiligers. En die lijst is beslist niet volledig.

Dit proces van securitisering is minder onschuldig dan het lijkt. Een veelgenoemd gevaar is dat door personen of groepen uit te sluiten van de openbare ruimte een halt wordt toegeroepen aan spontane ontmoetingen van verschillende perspectieven. De publieke ruimte wordt zo meer privaat (Sennett 2018). De aanpak van terrorisme kan ook leiden tot misbruik van maatregelen. Een fraai voorbeeld hiervan zien we in Engeland, waar sinds 2000 de *Regulation of Investigatory Powers Act* van kracht is. Dit maakt het voor justitie makkelijker om personen te controleren die verdacht worden van terroristische plannen. Een goed idee zou je zeggen. Maar de wet wordt door kleine gemeenten ook gebruikt voor heel andere doelen. Op basis van deze wet observeert het stadje Lincoln winkeliers om te voorkomen dat ze sigaretten en alcohol aan minderjarigen verkopen. En in Wolverhampton, een industriestad in de West Midlands van Engeland, wordt de antiterrorismewetgeving gebruikt om de verkoop van gevaarlijk speelgoed te reguleren (Schuilenburg 2019). Gevolg van deze volledig uit de hand gelopen controlecultuur is dat de burger in een volledig andere verhouding tegenover de overheid komt te staan. Veiligheid houdt namelijk ook in dat je wordt beschermd tegen de staat, tegen de mogelijke willekeur van de macht.

Lichtvaardig hoeft over dit alles dus niet te worden gedacht. Het is namelijk nauwelijks overdreven om te stellen dat er geen week voorbijgaat of justitie treft nieuwe maatregelen om de onveiligheid te bestrijden. Voldoende reden om de waslijst aan veiligheidsmaatregelen in de stedelijke openbare ruimte onder de loep te nemen. Welke typen maatregelen zijn er te onderscheiden? En wat betekenen zij voor onze vrijheid?

Van fysieke verbanning tot psychopolitieke disciplineren

Loop door de stedelijke openbare ruimte en het valt onmiddellijk op dat er veiligheidsmaatregelen in alle soorten en maten zijn met het doel om onverwachte en onplezierige gebeurtenissen zoveel mogelijk te voorkomen. Denk aan betonnen bloembakken, boa's, piepende mosquito's en cameratoezicht. Ook mag de politie zonder verdenking preventief

fouilleren en zijn er samenscholingsverboden en gebiedsontzeggingen voor notoire overlastplegers. Om beter zicht te krijgen op de bonte hoeveelheid veiligheidsmaatregelen onderscheid ik drie verschillende instrumenten die de stedelijke omgeving herordenen en opdelen naar de normen van de samenleving waarin we nu leven, achtereenvolgens: klassieke, voorspellende en psychopolitieke instrumenten (Pali en Schuilenburg 2019).

Kenmerkend zijn allereerst klassieke instrumenten die tot doel hebben risicovolle personen uit te sluiten van de stedelijke openbare ruimte. Fysieke segregatie dus. Voorbeelden hiervan zijn gelegenheidsbeperkende ingrepen als betonblokken, slagbomen en andere versperingen om pleinen en straten beter te beschermen tegen terroristische aanslagen met voertuigen. Let wel: politici hebben niet de illusie dat hierdoor het risico op een aanslag tot nul is te reduceren. 'Ook niet als we op alle drukke plekken in de stad maatregelen zouden treffen. Dat willen we ook niet. Leefbaarheid, levendigheid en toegankelijkheid van onze stad staan voorop', aldus een woordvoerder van de gemeente Utrecht over de plaatsing van grote betonblokken op de Neude. Andere steden, de Duitse stad Münster bijvoorbeeld, kiezen voor zware vrachtwagens en bussen om kwetsbare plekken te beschermen. Aken doet het dan weer met stalen palen. Andere klassieke maatregelen zijn zitstangen in tram- en bushokjes en op banken die slapen en liggen onmogelijk maken, ook wel bekend als 'sadistic street furniture' (Davis 1992). Een belangrijk doel van deze maatregelen is om brengers van onbehagen als bedelaars en zwervers uit te sluiten van de stedelijke openbare ruimte. De nieuwe loot aan de stam van veiligheidsmaatregelen zijn toegangsverboden die kunnen oplopen tot vijf jaar tot winkelgebieden, openbaar vervoer en horeca, het zogenoemde collectief winkelverbod, ov-verbod en de collectieve horeca-ontzegging (Van Steden en Schuilenburg 2014; Schuilenburg 2018).

Een tweede type van veiligheidsmaatregelen zijn voorspellende instrumenten die risicovolle personen filteren uit de massa bezoekers van de stedelijke openbare ruimte. Het gaat hierbij om speculatieve technieken die anticiperen op de vraag: 'Wat zou er kunnen gebeuren?' Dit gebeurt via het scannen van kentekens van voertuigen (ANPR), gezichtsherkenning en voorspellingssystemen als *predictive policing*. Zo stelde de Nationale Politie in het rapport *Politie in ontwikkeling* uit

2005 voor om een virtuele slotgracht rond de grote steden aan te leggen. Met moderne elektronica, geavanceerde computerprogramma's en gekoppelde databestanden tussen allerlei organisaties kunnen dan nieuwe grenzen worden gecreëerd, waardoor de politie zicht krijgt op wie zich waar bevindt. Aan de hand van gezichtsherkenning en het scannen van kentekens van voertuigen kan zo doorlopend worden geregistreerd wie de stad binnenkomt. De politie verwacht dat hierdoor potentiële bedreigingen van de veiligheid sneller kunnen worden onderschept. Van meer recente datum is de landelijke invoering van predictive policing, waarbij je kan worden gearresteerd nog voordat je iets doet. Immers, predictive policing maakt het niet alleen mogelijk om de plaats te voorspellen van een verhoogd risico op misdaad, maar ook om potentiële daders te identificeren voordat zij toeslaan. Volgens de Nationale Politie kan zo 60 procent van de straatroven worden voorkomen (Willems en Doeleman 2014).

Een derde en laatste type van veiligheidsmaatregelen zijn psychopolitieke instrumenten. Deze instrumenten hebben niet tot doel personen te verjagen (type I) of op te pakken voordat ze iets hebben gedaan (type II). Ze worden juist gebruikt om personen te verleiden om langer in de openbare ruimte te blijven. De meest tot de verbeelding sprekende maatregel hierbij is het geven van positieve prikkels op het gebied van zintuigbeïnvloeding. Dit staat ook bekend als 'nudging'. De term 'nudge' komt uit de gedragspsychologie en is een ander woord voor een klein duwtje in de rug om personen 'het goede' te laten doen (Thaler en Sunstein 2009). In Stratumseind, een lange stapstraat in Eindhoven met kroegen en discotheken, met in het weekend zo'n 15.000 tot 20.000 jongeren, wordt in dit verband geëxperimenteerd met de verspreiding van de geur van sinaasappels om de agressie te verminderen en het veiligheidsgevoel te vergroten. Ook worden de kleur en lichtintensiteit voortdurend aangepast om het gebied veiliger, levendiger en aantrekkelijker te maken. Het gebruik van zintuigbeïnvloeding is niet nieuw. Denk aan de klassieke muziek die je hoort tijdens spitsuren op een metrostation. Wel nieuw is dat hiervoor grote hoeveelheden data worden verzameld om op ieder moment de sfeer in stedelijke openbare ruimte aan te passen. Zo worden de volgende data in Eindhoven opgeslagen en verwerkt om de sfeer in het gebied positief te beïnvloeden: sociale interacties, politieaanwezigheid, afval op straat, geluids-

niveau, weersinformatie, parkeerdichtheid, bierverbruik, mensen die Stratumseind binnenkomen en verlaten, en posts op sociale media (Pali en Schuilenburg 2019).

Hoe verschillend deze drie typen veiligheidsmaatregelen ook zijn, ze beïnvloeden in belangrijke mate de mate van vrijheid, van onszelf via de subtiele disciplinerende van het lichaam door psychopolitieke instrumenten tot de vrijheid van anderen via gebiedsverboden waarmee de toegang wordt ontzegd tot bepaalde delen van de stad. De voor- en nadelen van deze maatregelen verdienen dus een kritisch debat, temeer daar vrijheid en veiligheid steeds minder lijken samen te gaan in onze tijd. Maximale veiligheid? Ja, dat willen we allemaal. Maar maximale vrijheid? Mij lijkt dat de vrijheid om ons leven naar eigen inzicht in te vullen steeds verder onder druk staat. Niet alleen torent veiligheid tegenwoordig hoog boven onze vrijheid uit. Vrijheid wordt ook slechts geproefd door een klein deel van de bevolking en begunstigt vooral de sterksten. Terug daarom naar de hoofdvraag van dit hoofdstuk: wat betekent dit in termen van een veiligheidsutopie, zijn we de veiligheidsutopie voorbij?

De succesparadox

Na de aanslagen in de tram in Utrecht en Christchurch in Nieuw-Zeeland, waarbij een man het vuur opende in twee moskeeën en vijftig mensen doodde, houdt de angst voor terrorisme ons opnieuw in een ijzeren greep. De impact van deze aanslagen is enorm en terrorisme wordt gezien als een van de grootste bedreigingen voor Nederland. Elke aanslag is er één te veel. Toch is het risico op een terroristische aanslag relatief laag. De kans dat je persoonlijk betrokken raakt bij een aanslag, is erg klein. Het is gevaarlijker om 's ochtends in de auto te stappen. Hetzelfde voor criminaliteit in de stedelijke openbare ruimte. Geweld is in Nederland de laatste jaren flink afgenomen. Vernieling ook. Evenals terrorisme is de kans klein dat je hiermee te maken krijgt. Vorig jaar meldde het CBS op basis van de Veiligheidsmonitor dat 20 procent van de jongeren van 15 tot 25 jaar slachtoffer is geweest van gewelds- of vandalismedelicten. In 2012 was dat 26 procent. Ook onder 65-plussers nam het percentage dat volgens eigen opgave slachtoffer werd van deze vormen van criminaliteit sterk af: van 12 naar 9 procent. Op zichzelf is dat geen nieuws. Ook het aantal door de politie geregistreerde uitgaans-

gerelateerde delicten daalt sinds 2002 flink. Objectief gezien lopen personen in de stedelijke openbare ruimte dus een laag risico om slachtoffer te worden van een terreurdaad of ander geweldsdelict. Maar waar komt het, in de woorden van Boutellier, obsessieve streven naar veiligheid in de stedelijke openbare ruimte dan vandaan? Wat is de achterliggende oorzaak hiervan?

Een verklaring zou kunnen zijn dat het verlangen naar veiligheid minder te maken heeft met criminaliteit dan we gewoon zijn te denken. Het criminaliteitsprobleem vormt zo niet meer het magnetische punt waar het hedendaagse onbehagen zich aan vastklampt. In zijn werk na *De veiligheidsutopie* heeft Boutellier dit verder uitgewerkt. In *Het seculiere experiment* uit 2015 verbindt hij het veiligheidssoffensief met de verdwijning van God uit ons leven. De morele functie van religie zou zijn overgenomen door een alomvattend veiligheidsprogramma dat orde en rust moet creëren en dat trekken heeft van een hoger goed. En in het artikel 'De securitisering voorbij?' schrijft hij dat 'veiligheidsmaatregelen geen gelijke tred houden met de criminaliteitsproblematiek' (2013: 178) en dat tal van motieven, emoties en belangen hierbij door elkaar lopen.

Een belangrijk motief voor het hedendaagse onbehagen lijkt mij het verlies van geborgenheid. Een groot deel van de burgers heeft het gevoel, om de woorden van schrijver Martin Amis te parafaseren, 'wakker te worden in een nieuw land, waar je de taal niet kent, en niet weet hoe de metro's rijden'. Immers, sinds de jaren 1970 is de sociaaldemocratie ingeruild voor een neoliberale politiek. Dat heeft geleid tot ontgrenzing en anonimiteit. Tegelijk heeft de verzuiling plaatsgemaakt voor individualisme, met afnemende bescherming en toenemende eenzaamheid als gevolg. En je ziet dat allerlei ontmoetingsplaatsen, en dat kan van alles zijn, van jongerenplekken tot buurtwinkels, zijn verdwenen of hebben plaatsgemaakt voor het grootbedrijf. Dat waren vroeger plekken van samenkomst, van geborgenheid. Om het gevoel van geborgenheid te herstellen worden nu vooral veiligheidsmaatregelen getroffen, waaronder toegangsverboden en *sadistic street furniture*, om iedereen die niet in onze biotoop 'thuishoort' de toegang ertoe te ontzeggen. Die maatregelen zorgen voor een nieuwe grens tussen goed en kwaad, normaal en abnormaal, wij en zij.

Er is nog een andere mogelijke verklaring, namelijk dat hoe veiliger onze stedelijke openbare ruimte wordt, hoe panischer we zijn over het laatste restje tekort. Ik heb dit de succesparadox genoemd (Schuilenburg 2019). Objectief gezien hebben we het namelijk nog nooit zo goed gehad. Alle lichten staan op groen. Zo leven we in een samenleving die nog nooit zo veilig en welvarend is geweest. We behoren tot de rijkste burgers in de wereld. Naast de economie en onze koopkracht stijgen ook onze levensverwachting, ons opleidingsniveau en het vertrouwen dat we hebben in andere mensen. Nederlanders scoren ook onverminderd hoog in onderzoeken waarin de geluksbeleving wordt onderzocht en vergeleken met die van andere landen. Maar dat betekent niet dat er niets aan de hand is. Hoewel we langer, gezonder en veiliger leven dan onze voorouders, ervaren veel personen dat ze iets missen. Dit eeuwige gevoel van tekort is structureel voor het bestaan van de mens, omdat de invulling ervan nooit echt lukt. Hoewel het gevoel van tekort ons vooruit heeft geholpen en heeft gezorgd voor welvaart en vooruitgang, zet het ons ook klem en maakt het ons ongelukkig. Daarom zijn we voortdurend bezig om dat tekort op te vullen. Voor elk tekort moet een oplossing worden gevonden. Zo eindigt elke discussie over onveiligheid onveranderlijk in de conclusie dat er meer daadkracht nodig is om dit soort problemen voor eens en voor altijd op te lossen. Is die diagnose eenmaal gesteld, dan volgen al snel nieuwe en strengere veiligheidsmaatregelen.

Slot

In veel opzichten heeft *De veiligheidsutopie* van Boutellier weinig aan zeggingskracht ingeboet. Met minimale aanpassingen zou het boek vandaag opnieuw kunnen worden gepubliceerd. Zo lees ik dat er 'Drunk Wheels' op de markt zijn. Dit zijn fietsen voor studenten waarvan de zijwieljjes kunnen uitklappen. Op die manier kun je gaan stappen en dronken naar huis fietsen, zonder dat je van je fiets valt. Volgens de makers van de fietsen is dit een veilige manier voor studenten om thuis te komen, want de kans dat ze allemaal een taxi nemen, is nihil. Boutellier zou hierin een illustratie zien van zijn stelling dat jongeren in alle vrijheid feest willen vieren en tegelijk beschermd willen worden tegen de risico's die hiermee gepaard gaan.

Strikt theoretisch zou je kunnen stellen dat maximale vrijheid en het streven naar volledige veiligheid elkaar uitsluiten. In de praktijk zal er eerder sprake zijn van accentverschuivingen tussen vrijheid en veiligheid. Zo verschuift de balans tussen vrijheid en veiligheid voortdurend, waardoor je moeilijk kunt spreken van twee onveranderlijke grootheden. Tijdens het herlezen van *De veiligheidsutopie* valt op dat Boutellier de drang naar vrijheid wel erg sterk aanzet. Zo spreekt hij over 'een uitbundig levensproject en grenzeloze expressie' (2002: 3). Een illustratie hiervan zou het 'ongeremde karakter van de uitgaanscultuur' (2002: 10) zijn en de verleidingen die zich hierbinnen voordoen. In werkelijkheid lijkt mij dat eerder een perceptie van het uitgaansleven, dan een adequate beschrijving van de realiteit. Neem opnieuw Stratumseind in Eindhoven als voorbeeld hiervan. In de langste stapstraat van Nederland met ruim 50 cafés en kroegen krijgen jongeren vooral vrijheid van alle kanten aangepraat, maar ervaren zij juist steeds minder vrijheid. Met dank aan de neoliberale moraal van onze samenleving worden jongeren aangemoedigd om te blijven consumeren om zo bij te dragen aan de economische groei van het uitgaansgebied. De psychopolitieke instrumenten die hierbij worden ingezet, moeten volgens de bedrijven de veiligheid ten goede komen. Maar waarover ze eigenlijk spreken, is dat sfeerverhoging via kalmerende geuren en aangepaste verlichting ertoe leidt dat de horeca-omzet in het gebied toeneemt. Valse vrijheid dus.

Als we Boutelliers analyse meenemen, zijn we heel ons leven bezig met het zoeken naar de juiste balans tussen vrijheid en veiligheid. Tegelijk is de spanning tussen vrijheid en veiligheid eigen aan ons bestaan en in de kern onoplosbaar. Dat de spanning tussen vrijheid en veiligheid de laatste tijd flink is geradicaliseerd, lijkt mij Boutelliers belangrijkste inzicht. Een inzicht van een intellectueel *sans réserve*.

Literatuur

- Arendt, H. (1994). *Vita Activa. De mens: bestaan en bestemming*. Amsterdam: Boom.
- Berger, P. (1977). *Facing up to modernity: excursions in society, politics, and religion*. New York: Basic Books.
- Boutellier, H. (1993). *Solidariteit en slachtofferschap: de morele betekenis van criminaliteit in een postmoderne cultuur*. Nijmegen: SUN.

- Boutellier, H. (2002). *De veiligheidsutopie: hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Boutellier, H. (2013). 'De securitisering voorbij? Een beschouwing over de toekomstige ontwikkeling van het Nederlandse veiligheidsbeleid'. *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*, 3 (2), 173-184.
- Boutellier, H., Boonstra, N. en Ham, M. (red.) (2009). *Omstreden ruimte: over de organisatie van spontaniteit en veiligheid*. Amsterdam: Van Gennep.
- Brunt, L. (1996). *Stad*. Amsterdam/Meppel: Boom.
- Davis, M. (1992). *City of quartz: excavating the future in Los Angeles*. New York: Vintage.
- Graham, S. (2010). *Cities under siege: the new military urbanism*. London: Verso.
- Pali, B. en Schuilenburg, M. (2019). 'Fear and fantasy in the smart city'. *Critical Criminology: An International Journal*, online first.
- Schuilenburg, M. (2018). 'Opgeruimd staat netjes: over de sociologie van gebiedsverboden en de praktijk van het Collectief Winkerverbod'. *Justitiële Verkenningen*, 44 (2), 27-40.
- Schuilenburg, M. (2019). *Hysterie: een cultuurdiagnose*. Amsterdam: Boom filosofie.
- Sennett, R. (2018). *Stadsleven: een visie op de metropool van de toekomst*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Steden, R. van en Schuilenburg, M. (2014). 'De Collectieve Horeca Ontzegging: uitsluiting uit de publieke ruimte?'. *Beleid en Maatschappij*, 41 (1), 4-18.
- Thaler, R.H. en Sunstein, C.R. (2009). *Nudge: improving decisions about health, wealth and happiness*. London: Penguin Books.
- Willems, D. en Doeleman, R. (2014). 'Predictive Policing – wens of werkelijkheid?'. *Tijdschrift voor de Politie*, 76 (4/5), 39-42.